

TISZTELT OLVASÓ!

Szerkesztőségünk – eleget téve a Szerző, Lányi Gusztáv szociálpszichológus-antropológus és a Lektor, Csorba János pszichiáter kérésének – nyilvánosságra hozza az ego-dokumentumokról írott tanulmányt, a lektori véleményt, majd a további levelezést. Mindez olyan inspirációt

adott, hogy a Szerkesztőség szakértőket kért meg arra, saját diszciplínájuk, véleményük alapján fejtsék ki nézeteiket az ego-dokumentumokkal kapcsolatban. Bízunk abban, hogy valamennyi írás újabb gondolatokat ébreszt, hozzászólásra ösztönöz.

Lányi Gusztáv

AZ EGO DOKUMENTUMOK JELENTŐSÉGE Pszichológiai megfontolások – személyes példák – A. Gergely András emlékének –

DOI 10.35402/kek.2024.2.4

A modern, azaz a XIX. század közepén/végén kialakuló pszichológia a személyesség, a szubjektivitás, a lélek tagadásából született lélek(telen) tudomány. Az ortodox tudományosságnak ezt a korlátolt jellegzetességét mára ugyan a pszichológia meghaladta, ám valójában ma is ugyanazzal a belső ellentmondással küzd, mint a társadalomtudományok többsége: a tudományos és módszertani keretek szigorúsága, pontossága, a valóságot leíró értékmentessége *versus* a szubjektív életvilág szövevényes burjánzása, ami a tudományos elemzés ketrecéből mindig ki szeretne szabadulni. Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a pszichológia, mint ilyen, jószerivel értelmetlen: a pszichológia elméletek, szemléletek és módszerek paradigmaharcával megragadható és leírható diszciplína. Az egyik legismertebb példát idézem: a behaviorista pszichológia csak az ember *viselkedését* tekintette tudományosan vizsgálhatónak, a *személyiség belső, mentális, sőt tudattalan lelki működését nem tartotta tudományosan megismerhetőnek*. A pszichoanalitikus pszichológia viszont éppen ennek a belső, mentális/lelki világnak a feltételezéséből indult ki. Empirikus bizonyítéka azonban jobbra csak a klinikai gyakorlat, az egészség-betegség tapasztalati valósága, nem pedig a kísérleti laboratóriumok preparált, s így mérhetővé tett „valósága”, nem az ilyen-olyan (attitűd) skálákkal megszondázott véleményeket méri és tipizálja, nem a matematikai statisztikai számításokkal kimutatható, funkcionális, az adatok közötti korrelációk ok-okozati összefüggései szolgáltatták a „valóság”

bizonyítékait és igazságát. Nem véletlen tehát, hogy a pszichológiában is a „puha” módszerekkel dolgozó felfogások képviselői jobban kötődtek/kötődnek például a szépirodalmi alkotásokhoz, általában azokhoz a szellemi objektivációkhoz, amelyekben az élet szubjektív valósága és egyénileg is élményszerű/átélhető, egzisztenciális mélysége/magassága van jelen. A szubjektív valóság az egyéni életvilág partikularitásai, esetlegességei, a mindennapi élet hordalékai, limlom dokumentumai, padlásokon porosodó háztartási eszközök, újságkötegek, szekrények és íróasztalok fiókjaiban felejtett, dossziékban olvashatatlanra kopott, kézírásos, elhalványodott régi levelek, fényképek (= emlékek) adják azt az empiriát, amit értelmezni lehet – az adott pszichológiai elmélet paradigmatis keretei között. A „lágú” módszerekkel dolgozó pszichológiák a mentalista, fenomenológiai, pszichoanalitikus/mélylélektani és szellemtudományos paradigmákban értelmezik az általuk elemzett jelenségeket. A „kemény” módszertani eljárásokkal vizsgálódó természettudományos pszichológiák viszont nem tartják tudományosan elfogadhatónak sem a „lágú” módszertanokat, sem az általuk bemutatott eredményeket.

Én viszont most nem paradigmaharcot vívok, nem osztok igazságot. Az alábbiakban a saját (többek között számítógépes) archívumaimból bányászok elő olyan ego-dokumentumokat = személyes jellegű jegyzeteket, pedagógiai és tudománytörténeti összefüggésekben is elhelyezhető szövegeket, levélváltásokat, amelyek úgy *egoisták*, hogy

ugyanakkor azt a *szubjektív – társas és intézményes – világot* is jellemzik, amelyben megszülettek. Azaz az előfeltevéssel élek, hogy az alább bemutatott dokumentumok és szellemi objektívációk (mű-alkotások/könyvek is) az egyetemi világunk – közelmúltban megtörtént és (még) jelen időnkben is releváns – mindennapi és tudományos kor- és kórképéből diagnosztikus látleteket villanthatnak fel.

I.

ELTE TÁTK POLITIKAI MAGATARTÁSVIZSGÁLÓ KUTATÓKÖZPONT (PMK)¹:

PMK-buzgolkodásainkból

LEVELEM A. GERGELY ANDRÁSNAK ÉS
KABAI IMRÉNEK

Kedves András és Imre!

2004. július 9. – 10:32

Elég hosszú ideje nem cseréltünk eszmét PMK-ügyben. Ennek egyik oka valószínűleg bennem keresendő. A pályázatok megírásában elakadtunk (elakadtam), a vizsgaidőszak (plusz a felvételiztetés) pedig teljesen dekortikált állapotba taszajtott.

Tegnap volt az utolsó menet, ezt már valóban szinte totális „agy(kéreg)vesztett”, leépült állapotban vészelttem át valahogy – és ez kisebb-nagyobb ingadozásokkal az elmúlt hetekben így zajlott végig. Szóval nem maradt energiám, időm a PMK-ra. Mindazonáltal ma reggelre már valahogy összeszedtem magam, s elhatároztam, hogy írok Nektek. Írok Nektek arról, hogy ne adjuk fel a küzdelmet, csináljuk meg a PMK-t, mert úgy látom, hogy mindegyikőtöket egyrészt megérintette a PMK-ban rejlő lehetőség, a közös és a saját, egyéni dolgaink, „rögeszméink”, törekvéseink megfogalmazása, megvalósítása.

Úgy látom, hogy két területen kell(ene) határozottabb és eredményesebb előrelépést tennünk: (1) az egyéni kutatási terveink összeccsiszolása, (2)

¹ Itt most a reményteljes kibontakozás jobbra pozitív életképeit mutatom meg – a hanyatlás, a szétesés szomorú folyamatait egy átfogóbb ego-dokumentumközlésben és (ön)elemző tanulmányban (memoárban) kellene megtennem. (Talán megteszem.)

a pályázatok elkészítése terén. Szeptembertől ezeket a területeket kellene majd alaposan „megdolgoznunk” – és akkor a formális létezésből remélhetőleg a valóságos és prosperáló létezésbe tudjuk majd átvinni a PMK-t. Addig azonban kellemes nyári vakációt kívánok!

Barátsággal: Guszti

A. GERGELY ANDRÁS VÁLASZA

2004. július 9. – 11:25

Na ja, tipikus tanármentalitás...! Tanár Úr, ha fáradt, kéretik nem fogni másra...! Én például négy kötetet görgetek magam előtt, másik négyet szerkesztek – korrigálok és kiadok ... Ha jutna időm, már régen elszállt volna ez a PMK valami magasabb régióba... – de ezt nem is adtam fel, csöppet se képzeled, hogy csak Te vagy motivált ebben...!

Ámde stílust váltva, Guszti, hát persze hogy nem kell magadat egyedül érezned...! Szeptemberben ugyan aligha vannak pályázati kiírások, de a november mindig tele van, s azt jó lenne szeptemberben már előkészíteni.

Azt proponálnám, hogy ami most megvan (gépben, file-ban, táblázatban, tervezetben), azt küldjük körbe, s aggassa rá mindenki, ami személyesen hevíti... – persze ennek „pályázatosított” változatát!

Sőt, ha van már előkészített anyagod (hallgatói dolgozatok, szakmai anyagok), akkor azt vegyük elő, és nyáron én megcsinálom kiadványformára, hogy meg is jelenhessenek... (Vonatkozik ez persze Imrére is!!!) Meglátjuk aztán, hogy PMK-pénzből (ami nincs), kooperációban (ami lehet), vagy az Etnoregionális sorozatban (ami van) a legcélszerűbb kiadni, esetleg pályázati pénzekre lesve szélesebb horizonton is terjeszteni... Most ennyi a propozícióm. A nyaram nemegyszer idebent telik, ha valami még eszedbe jut egy hideg zuhany után, hát ne mulaszd tudatni velem-velünk!!!

De ha nyáron nyaralsz inkább, tedd hát jókedvvel, vidáman, ezt kívánom!

És barátsággal üdvözöllek (Mindkettőtöket):
András

VÁLASZOM A. GERGELY ANDRÁSNAK

2004. július 12. – 9:39

Húha és na ja, kedves András! Nem mindenki olyan szívós bicajos, mint Maga, tisztelt Uram. Aki rendületlenül *tuggya* taposni a pedált hóban,

fagyban, bűzös városi benzingőzben. Vannak olyanok is, akik – például én – fulladoznak a benzingőzben, dideregnek a hóban, fagyban, szóval kissé puhány és kényelmes lények. Mindazonáltal bicajozni én is szeretek, a tavaszi és nyári időjárás körülményeket viszont inkább kedvelem, mint az őszi locspocot és a téli fagyokat.

Stílust váltva: kedves András! A gondolataid, javaslataid, miként mindig is, kiválóak, nagyon kedvemre valók. A nyáron én is próbálom további munkálatokkal előkészíteni az anyagaimat. És persze nagyon számítok arra, hogy a PMK-ra is jut majd időd, hogy elszálljunk valami magasabb régióba.

Barátsággal: Guszti

A. GERGELY ANDRÁS VÁLASZA

2004. július 12. – 12:38

Úgy lesz, Édes Úr, a tempós haladás idővel felszálláshoz is vezethet...!

Üdvi: A.

EGY „FELSZÁLLÁSI” KÍSÉRLET –

LEVÉLVÁLTÁSOM A. GERGELY ANDRÁSSAL

Kedves András!

2005. január 29.

Örömmel értesítelek arról, hogy a héten megállapodtam Fóti Péterrel, hogy a PMK-kiadványok kiadója lesz. Az én „tátikásan” megtámogatott kötetemmel persze még neki is pályázni kell, hogy nullszaldós legyen a könyvek kiadása, de ezt most már jórészt ő csinálja. Abban állapodtam meg vele, hogy mi szállítjuk neki a kéziratokat (lehetőleg persze némi pénz igérvényével – lásd a mostani esetet), ő pedig egyrészt a még szükséges összegeket igyekszik összeszedni, de ami a lényeg: egységes arculattal, tehát sorozatként megjelenteti az általunk szállított kéziratokat. Hát, remélem, hogy ez így is lesz – én azért a kellő mértékben szkeptikus vagyok.

Kedves András! A remélhetőleg nagyreményű PMK-kiadványokban lesznek majd politikai antropológiai írások is? Szeretném, ha Te ebben segítenél!

Barátsággal: Guszti

A. GERGELY ANDRÁS VÁLASZA

2005. január 30.

Kedves Guszti,

kérlek, engedd, hogy a legőszintébben gratuláljak, és drukkoljak is a sikernek...! Természetesen, megpróbáljuk majd megszolgálni a lehetőséget politikai antropológiai írásokkal is, de bizonyonnyal megkérdezed majd Imrét is, hátha van diákjaival együtt egy kötetnyi anyaga (például most az OTDK-ra máris többen jöttek látványos táblázatokkal és textekkel...!).

Szóval, „jó szurkolást kívánok”, no meg várható sikert is, szépséggel együtt vagy anélkül (hiszen intézményközi kooperációnkat nem kellene teljességgel feledésbe menni hagyni, Guba Laci meg épp most kuncsorog a L’Harmattan kiadó pesti nyomdája felé, hogy közösek legyenek kiadványaink...).

A pálya nyitott. Már csak a versenyzők hiányoznak, vagyis mi és diákjaink! Utóvégre még a pénz is, de az a legkevesebb...

Addig is, míg ez a kívánatos egység összeáll, barátsággal üdvözöllek, s hálás vagyok a jó hír és szépségis kellő arányáért!

András

LEVÉLVÁLTÁSOM KABAI IMRÉVEL

2005. január 29.

(Kabai Imrét is örömmel értesítettem a Fóti Péterrel történet megállapodásról... – a szöveg szó szerint egyezik az A. Gergely Andrásnak írt levél vonatkozó részével. Az itt következő rész viszont már nem.)

Imre, tudom, hogy Neked is vannak egyrészt publikációs terveid, kéziratod, másrészt biztosan tudsz további értékes, a mi PMK-s víziókat erősítő kéziratokat összeszedni. És persze további pályázatokat is kellene írunk.

Azt hiszem, hogy saját érdekünk ezeket a dolgokat megcsinálnunk, mert bizony a „tátikás” politológia veszélyes helyzetben van!

Barátsággal üdvözöllek: Guszti

KABAI IMRE VÁLASZA

Kedves Guszti!

2005. január 31.

No, végre valami jó hír ebben a zűrzavaros időszakban! Sajnálom, hogy nem találkoztunk a

múltkor a tud.biz. ülésén, de azóta lezajlottak és – nagyobb részt megoldódtak – azok a folyamatok, amelyekről (a tanszékünk sorsa kapcsán) beszélni szerettem volna Veled (egy kis vigasztalás, persze, soha nem esik rosszul...). Amint ennek a zűrös vizsgaidőszaknak vége (talán a jövő hét eleje), jelentkezem.

Barátsággal: Imre
 LEVÉLVÁLTÁSOM FÓTI PÉTERREL,
 A JÓSZÖVEG KIADÓ TULAJDONOSÁVAL ÉS
 VEZETŐJÉVEL

Kedves Péter!

2005. január 25.

A mellékletben küldöm a szakmai életrajzomat, a publikációs jegyzékemet és a szinopsziseket. A vitakötetben szereplő partnereknek pedig majd elküldöm a nyilatkozatot, amelyben lemondanak a honoráriumukról (szegények – mi, akik az egész könyvet megalkottuk: semmi honorárium), s arra kérem őket, hogy postafordultával küldjék el Neked a kiadó címére.

Az elmúlt napokban egyébként azért nem jelentkeztem, mert a tömegoktatás vizsgaidőszakra eső gyönyöreire elszívták minden erőmet, energiámat és figyelmemet. És bizony, sajnos, én meglehetősen „rugalmatlan” vagyok: ha egy nap be kell mennem az egyetemre, akkor „kész vagyok”, nem marad bennem igazán már erő másra. Ezt egyébként azért is jelzem itt és most Neked, mert szeretném érzékeltetni, hogy milyen körülmények és lelkiállapotok közepette készültek ezek a könyvek, és hogy miért érzek most olyan nagy szorongást a szoros határidők miatt. De éppen ezért már nagyon szeretnék a kiadás gyötrelmein is túl lenni. Remélem, hogy a Te segítségével sikerül majd.

Barátsággal üdvözöllek: Guszti.

Ui.: Most az itthoni gépemről írok. A jövőben Te is inkább erre az e-mail-címre írd, mert az itt landoló levelekre gyorsabban válaszolok (mert, ha lehet, inkább itthon dolgozom).

FÓTI PÉTER VÁLASZA

Kedves Guszti!

2005. január 26.

Csütörtökön várlak. Nagyon bízom benne, hogy a szükséges és elégséges szorongással megcsináljuk a köteteket.

Barátsággal: Péter

LEVÉLVÁLTÁSOM FÓTI PÉTERREL FÓTI PÉTER LEVELE

Kedves Guszti!

2005. május 9.

Örömmel mellékelem könyved borítóját, amely egy kis kétszemélyes utcai politikai összecsapást ábrázol, kiválóan. Remélem, megnyeri a tetszésedet, s jól kifejezi a politikai magatartásvizsgálatok szükségességét. A másik örömhírem, hogy holnap, kedden az Ó utcában – egy telefon egyeztetés után – átveheted a könyved korrektúráját, aminek a javítását szeretném, ha legkésőbb csütörtök 12-ig el tudnád végezni, s minden hibát kijavítva visszaadnád a korrektúrát a kiadóba.

A harmadik kérésem, hogy légy szíves a hátsó borítóra, az „égbe” írd egy kb. 10-12 soros ajánló szöveget a kötetről, amely kedvet csinál a könyv megvételéhez s elolvasásához.

A negyedik kérésem, hogy add meg, légy szíves, azt az egyetemi számlázási címet, amelyre ki tudnánk állítani a mostani könyved nyomdai előkészítéséről szóló 200.000 Ft-os számlát, plusz 100 ezret a következő könyved kézirat-előkészítéséért.

Köszönettel: Péter

Ps. A címlapot illetően gyors visszaigazolást kérek, mert le akarom adni az ünnepi könyvhétre készülő katalógusokba.

VÁLASZOM FÓTI PÉTERNEK

Kedves Péter!

2005. május 11.

A címlap tetszik. A többi kérésedet pedig igyekszem teljesíteni.

A korrekturát holnap (csütörtök) 12 óráig viszem majd vissza. A „kötet szerzői”-hez szeretném, ha Te is segítenél összeszedni az adatokat. Nekem nincs ugyanis „Ki kicsoda” című, azt hiszem igen hasznos kiadványom (de állítólag még én is benne vagyok), igyekszem ugyan összeszedni máshonnan (leginkább maguktól a szerzőktől) az információkat, de az idő rövideje okán ez valószínűleg nem fog igazán sikerülni. Én a következő adatokra gondoltam: születési év, tudományos fokozat, munkahelyi beosztás, munkahely(ek), az öt legfontosabb(nak tartott) publikáció, könyv. (De ha nem jön össze, akkor hagyjuk.)

Barátsággal: Guszti

FÓTI PÉTER VÁLASZA

Kedves Guszti!

2005. május 11.

Örülök, hogy tetszik a címlap, én is ragyogónak tartom. Természetesen segíték a szerzők-ügyben, nekem van Ki-kicsodám. Szólj.

A korrekurát és egyéb kéréseim teljesítését várom.

Barátsággal: Péter

KABAI IMRE LEVELE

Kedves Guszti!

2005. június 22.

Csak tegnap döbbsentem rá, hogy kimaradt a Te tárgyad a politikai szakértő MA tervezetünk-ből – ma délelőtt pótoltam! Íme, a mellékelt szakindítási kérelemben már beiktattam (lásd a 11. és a 46. oldalakon a mellékelt anyagban: PMA-037!). Amit kérnék Tőled: a 46. oldalon lévő tanegység-leírást töltsd ki (3-4 mondatban a tantárgy célja és tartalma, 1-3 kötelező és 3-4 ajánlott irodalom – csak úgy, mint a többi leírásban). Ha nem jó az időzítés (2. félév) és a forma (előadás – kollokviummal), jelezd, még át tudom varázsolni!

Nagyon kellemes volt tegnap este a beszélgetés – elindította az én fantáziámat is. Elővettem a 2004. márciusi megbeszélésünk jegyzőkönyvét – érdemes lenne újra dolgozni rajta (mellékeltem).

Gondoltam, csinálók a könyveteknek egy kis hírverést: megszerkesztettem egy plakátocskát a hallgatóinknak róla (mellékeltem). Írd meg, hogy kitehetem-e a tanszéken ilyen formában, vagy mit írjak még bele!

Elindult az agyunk a fiatal kollégákkal a harmadik kötet kapcsán. Felvetődött, hogy legyen ez is egy tematikus vitakötet a rétegződésmodellekről. Írnék egy bevezető tanulmányt, amely bemutatná a modellem előzményeit, koncepcióját, működését (empirikus stratifikációs modellkísérletek az elmúlt fél évszázadban a magyar szociológiában – mint előzmények; a modellem elméleti és empirikus keretei (Blau-Angelusz-Kabai); magyarázóerejének bemutatása a politikai magatartás vizsgálatok (pl. politikai aktivitás során az Ifjúság 2000 adatbázisán). Felkérném mondjuk Thoma Lacit, Boros Lacit és más kollégákat (pl. Angelusz Robi, Tardos Robi, Füstös Laci, Utasi Ági, Ferge Zsuzsa, Kolosi Tamás, Róbert Péter), illetve néhány fiatal (pl. Kiss Viktor,

Reich Orsi, Földi Nóra, Hegedűs Dani, Krekó Péter), hogy 5-10 oldalban reflektáljanak, írják le véleményüket, javaslataikat a modellel és alkalmazási lehetőségeivel (különös tekintettel a politikai magatartásvizsgálatokra) kapcsolatban. Mindez a következő félévben elkészülhetne, januárra elő lehetne készíteni egy 200-250 oldalas kis vita-kötetecskét valami ilyesfajta címmel: „Politikai magatartás – réteghelyzet – életesemények. A politikai magatartás empirikus vizsgálatának új útjai a posztindusztriális társadalomban. Vitakötet” – vagy valami hasonló...

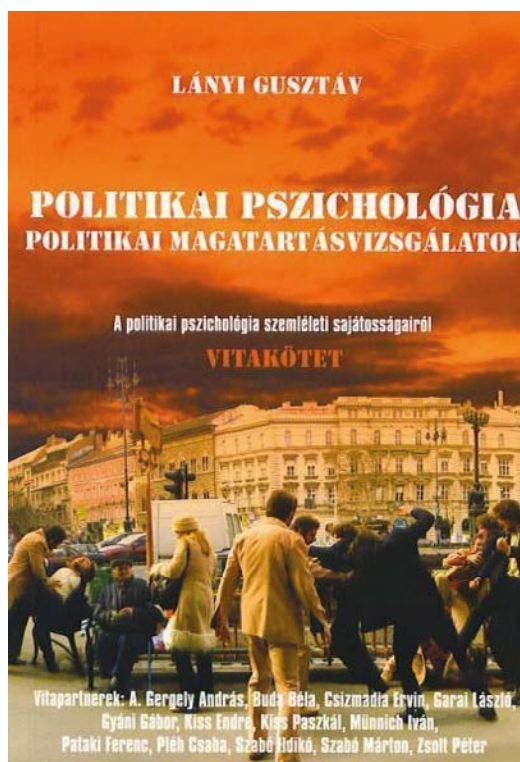
Na, mit szólnál hozzá?

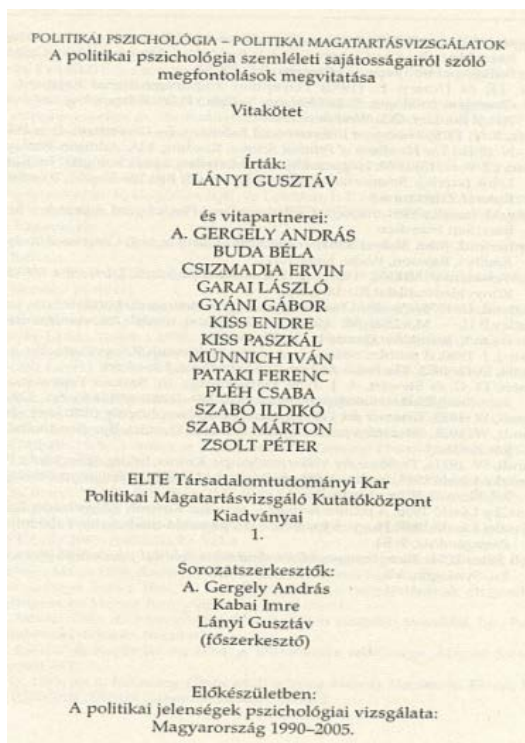
Egy kicsit rendszeresebbé kellene tenni a találkozókat (borral – vagy anélkül)! Kedves Főszerkesztő meg Kutatóintézet-vezető Úr, intézkedjen!

Várom a válaszod – és elnézést, ha teletömtem a drótpostádat!

Barátsággal: Imre

MEGJELENT A POLITIKAI MAGATARTÁSVIZSGÁLÓ KUTATÓKÖZPONT (ELTE TáTK) KÖNYVSOROZATÁNAK ELSŐ DARABJA

Az idei könyvhét egyik legkellemesebb meglepetése volt **Lányi Gusztáv** vitakötetének megjelenése (Lányi Gusztáv és munkatársai: Politikai pszichológia – politikai magatartásvizsgálatok. A politikai pszichológia szemléleti sajátosságairól. Vitakötet. József Műhely Kiadó, Bp. 2005. – ára: 2590 Ft). A Társadalomtudományi Kar oktatóját az A szakos harmadéves hallgatók szeptemberben ismerhetik meg. Éppen ezért jó szívvel ajánljuk figyelmükbe a szerző kitűnő könyvét, amely a kar jegyzetboltjában is hamarosan hozzáférhető lesz.

A sorozatot az **ELTE TáTK Politikai Magatartásvizsgáló Kutatóközpont** indította, melynek egyik alapítója a Politikai Tudományok Tanszék. A sorozat szerkesztőségében helyt kap **A. Gergely András** (MTA Politológiai Intézet), **Kabai Imre** (TáTK Politikai Tudományok Tanszék), a főszerkesztő **Lányi Gusztáv** (TáTK Szociálpszichológia Tanszék).

A sorozat második kötete „*A politikai jelenségek pszichológiai vizsgálata: Magyarország 1990–2005*” címen hamarosan megjelenik, és előkészületben van a harmadik kötet is, amely a Politikai Tudományok Tanszék munkatársainak írásait tartalmazza majd.

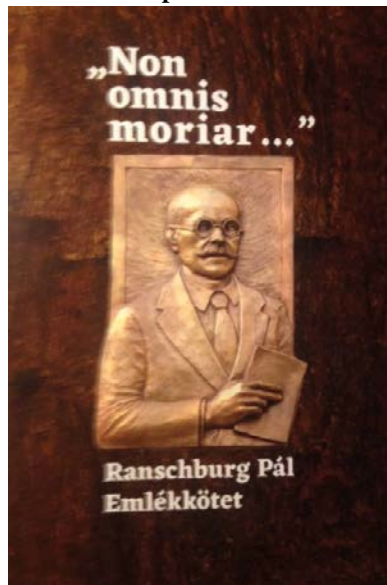
Budapest, 2005. június

II.

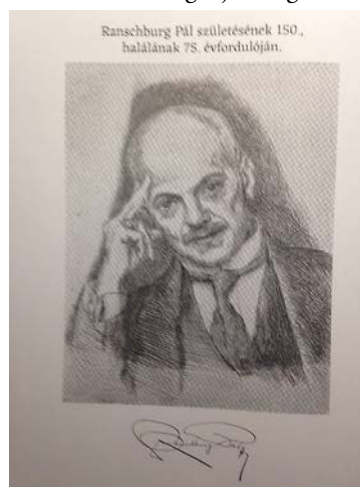
NON OMNIS MORIAR

2020. december 10., csütörtök

Délután meghozták/megkaptam a Ranschburg Pál-émlékkötetet. Nagy gyönyörűség volt kézbe venni is, ilyenfajta fizikai élvezetet csak egy nyomtatott könyv képes adni, olyan könyv, ami nem virtuális/digitális, hanem valóságos: teste van. Ennek a könyvnek ráadásul **szép a teste**:

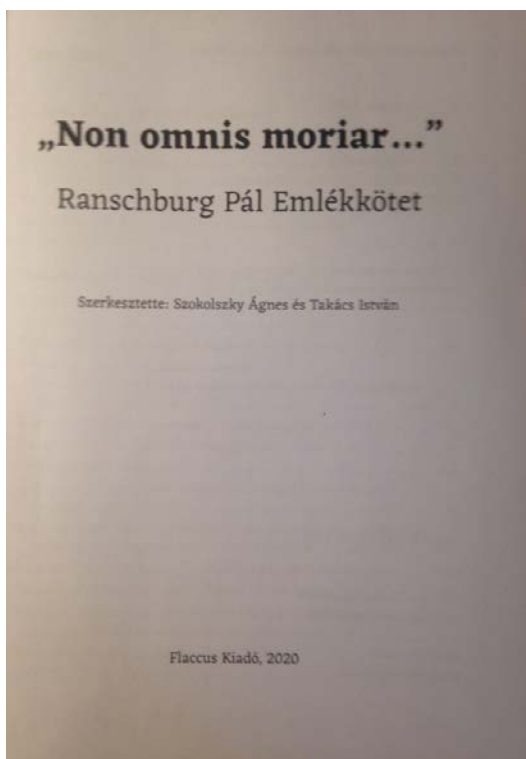

A „szép test” azonban nem öncélú mutatvány, nem marketinges hókuszpókusz, hanem a belső, szellemi karakter méltóságteljes megmutatkozása:

A halállal való szembenézés bátorsága:
„Nem halok meg egészen...”

...mert van folytatás:

Tartalom	
A „Ranschburg Pál 2020” emlékévről	
A „Ranschburg Pál 2020” emlékévről (Takács István és Szokolszky Ágnes) ...	9
Ranschburg Pál, a magyar pszichológia meghatározó alakja (Kiss Erikó Csilla)	15
Ranschburg Pál, az orvoslás kiemelkedő alakja (Balázs Judit)	17
Ranschburg Pál, a gyógykeletológiai pszichológia alapítója (Geréb Ferencné)	20
Ranschburg Pál életútja, munkássága és hatása	
Ranschburg Pál életútja (Ranschburg Ágnes Hillégard)	25
Ranschburg Pál, az EMBER (Ranschburg Ágnes Hillégard)	34
Céltáplási folyamatok: homogén és heterogén (Tringer László)	65
„Leseschwäche und Legasthenie nenne ich...” Ranschburg Páltól az „idegrendszeri fejlődési zavarok” koncepciójáig (Csépe Valéria és Mohai Katalin)	76
Ranschburg Pál és a korai magatartáspszichológia mintái (Pléh Csaba) ...	90
Ranschburg Pál és a korabeli elmegyógyászat (Tringer László)	95
Mérhetővé tenni (Pataky Ilona)	102
A Magyar Királyi Gyógykeletológiai Pszichológiai Laboratórium befogadó világa (Törli Ágnes)	107
A Ranschburg-örökség szerepe a gyógykeletológia-tudomány és gyakorlat klinikai irányultságának értelmezésében (Geréb Ferencné)	123
Ranschburg Pál és a Magyar Pszichológiai Szemle (Lányi Gusztáv)	134
Ranschburg Pál, az orvos-pszichológus (Teléki Szidálisz)	160
Ranschburg Pál neveléstudományi szemlélete és javaslatai egy 21. századi keletológiai szakpszichológus szemzőgéből (Markó Éva)	179
Ranschburg Pál és a magyar gyermekkeletológia (Fajci György és Erdői Sabine)	193

... közöttük vagyok én is:

Ranschburg Pál és a Magyar Pszichológiai Szemle (Lányi Gusztáv)	134
---	-----

Az Emlékkötet egyik szerkesztője, Szokolszky Ági ezt írta nekem:

Kedves Gusztáv!

2020. 12. 05.

Néhány nappal ezelőtt kijött a nyomdából a Ranschburg Pál-émlékkötet. Nagy öröm kézbe venni ezt a kötetet, amelyik folytatása annak a fontos lépésnek, amit Te tettél a 2013-as Ranschburg-kötet létrehozásával.²

*

EZEK A KÖNYVEK: KATEDRÁLISOK! MI PEDIG EGY OLYAN SZERTARTÁS MESTEREI VOLTUNK ÉS VAGYUNK, AKIK A SENKIHÁZI TÖKMAGFILKÓK (KRAMPUSZKÁK ÉS BOSZORKÁK) FÖLÉ EMELKEDVE MUTATJUK AZ IGAZI, A HELYES UTAT: AZ ÉLET FOLYAMATOSSÁGÁNAK ÉS FENNTARTHATÓSÁGÁNAK VALÓSÁGÁT.

III.

LÉLEK/TANAKODÁS

Vázlatos szösszenet:

Pléh Csaba és Kasza Béla műveinek összehasonlítása

Igazán tanulságos összehasonlítás kínálkozhat – a címlapok képi szimbólumai alapján is –, ha Pléh Csaba „A megismerés vége”³ és Kasza Béla „Pasztorál”⁴ című könyveit egymás mellé tesszük.

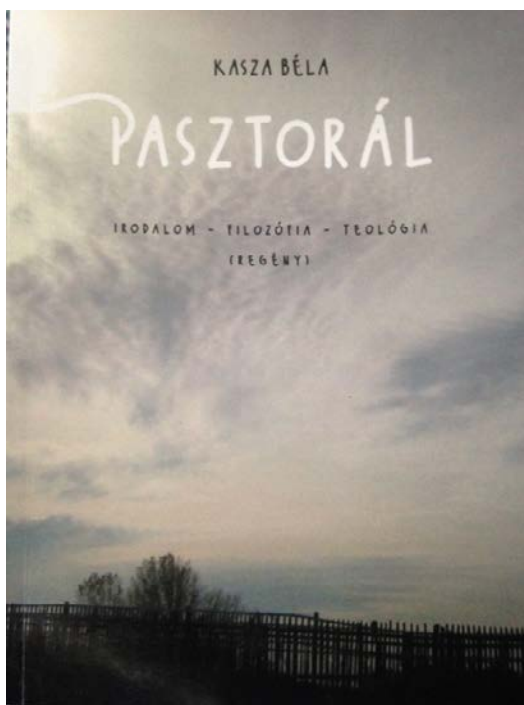
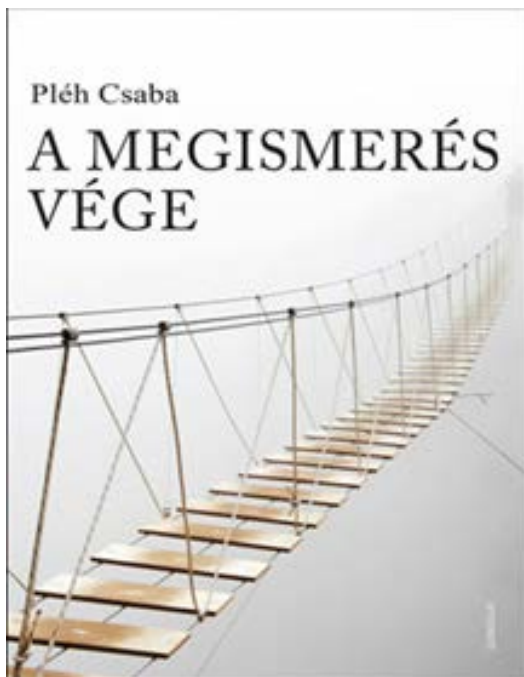
Az összehasonlítás alapja most természetesen nem az, hogy Pléh Csaba egyetemi tanár és akadémikus, Kasza Béla pedig egy egyszerű pedagógus; azt sem veszem figyelembe, hogy Pléh Csaba tanárom volt az ELTE pszichológia szakán, Kasza Béla pedig általános és középiskolai osztálytársam volt. Azt már talán figyelembe vehetném, hogy Pléh Csaba alapvetően meghatározta a pszichológiáról mint tudományról alkotott felfogásomat; Kasza Bélával pedig kisgyerekkorunk óta folyamatosan elmetágitó és eszmeserkentő beszélgetéseket folytatunk. Ez már jó összehasonlítási alap lehet(ne) – egy hosszabb memoárban. Most azonban (még) nem ezt írom. Ám az alkotások és barátságok afféle

² Lányi Gusztáv (szerk.): Ranschburg Pál és a magyar pszichológia. ELTE Eötvös Kiadó, 2013.

³ Gondolat Kiadói Kör, 2021.

⁴ Tankönyvárúház, 2021.

ego-dokumentumaként itt és most alkalmas szellemi objektíváció az összehasonlításra ez a két kötet:

Számomra ugyanis az összehasonlításban ezek a jelentésrétegek tárulnak föl:

A végső kérdések véges végtelene – tulajdonképpen ezzel a kérdéssel foglalkoznak, ezt a problémát

sűrítik egy-egy címlapképbe is. Egy függőhíd, mely valahol a „semmi” fölött lebeg, s a távolabbi vége eltűnik a homályos messzeségbe – és egy szintén ember által alkotott, egyszerű léckerítésbe, amely elhatárolja a „benti”, feltehetően ismerős, lakott, megművelt területet a kerítésen túli, a sejtelmes fények derengő, rejtélyes, ismeretlen világától: a „semmitől”.

Csaba elemző módon *lebeg a „semmi” fölött*: a kognitív pszichológia ok-okozati összefüggéseit szálazza szét lenyűgöző következetességgel és szaktudományos precizitással. Béla is részben a „megismerés végével” is foglalkozik, de nem kognitív pszichológiai alapokon teszi ezt, hanem a lélek ennél átfogóbb, bölcséleti és teológiai komplexitásába ágyazottan vizsgálódik: *nem a levegőben lebeg függőhidas* (tudományos) mutatványosként – *ő a földön járva is képes erre*. Béla ezért nem is elemez: nem „szálaz (szét)” semmit, hogy „valamit” találjon, mert – és leginkább – saját élettörténeti/személyes világát is felvillantja művében. Ha pedig nem saját élettörténetéhez köti az elbeszélést, akkor egyes szám első személyben is „mesél” – regényesen. Ugyanakkor a *Pasztorál*t nem nevezném életrajzi írásnak, afféle memoárnak, miközben nagyon hiteles, majdhogynem realista leírásait adja nemcsak a táj- és természet-élményeinek, de az épített környezet, a (kül) városi, a csepeli életnek is. A családi (elsősorban az anyai) szeretet szinte lírai ábrázolásain túl a társas kapcsolatok hálózatában a baráti, a munkatársi, a szerelmi kapcsolatokat is sorra bemutatja, elbeszélő, azaz regényszerű leírásokkal, párbeszédekkel, eszmecserékkel, de leginkább az (ön)reflexiók sűrű indázásaival (így kerülök sorra én is a barátok között).

Ám mégsem realista, regényes elbeszélés a *Pasztorál*, mert az egész szöveget áthatja, szinte mindent magába olvaszt a Lélek valamiféle panteisztikus/misztikus látomása. A léleknek ez a birodalma Csaba számára nem létezik, de ha létezne, akkor is a tudomány/a számára *ez terra incognita* (megismerhetetlen terület).

Béla könyve – és a címlap képi szimbóluma is – azért áll hozzám közelebb, mint Csaba (egyébként nagyszerű) tanulmánygyűjteménye, mert kisgyerekkorom fantáziavilágát idézi: valamiképpen én is így képzeltem el a „világ végét”. Nem a megszűntét, hanem ahol térben „vége van a mi világunknak”. Én is egy kerítést képzeltem a „határra”. (Nem függőhíd.) Ha a kerítés túloldalára merészkednék, akkor ott leülhetnék a világ peremére, le tudnám lógatni a lábam a „végtelen űrbe”. Az álomképsorozat arról azonban nem szól(t), hogy a kerítés

határvonalát átléptem volna, a lábamat lelógattam volna a végtelen űrbe. Arra viszont határozottan emlékszem, hogy egyfelől nagyon kíváncsivá tett a „végtelen” **képzete** – és ugyanakkor borzongató, sőt ijesztő is volt, ezért nem kísértettem meg álmomban sem a közelebbi találkozást ezzel a félelmetes, ismeretlen világgal.

Az egész fantáziavilágom azért is érdekes számomra, mert a „kert” és a „kerítés” valamiképpen a kiskörösi házunk és kertünk *mentális térképe* alapján képződött bennem (utólag ezt így tudom értelmezni) – és ennek emléke a mai napig rögzült bennem. Béla könyve címlapjának képe most ezt a gyermekkori álomfantáziálást hívta elő belőlem.

Lányi Gusztáv javaslata a lektorral folytatott vita közzétételére

Kedves Tímea!

Kedves Csorba János!

Természetesen örömmel járulok hozzá levelezésünk publikálásához. Abban bízva teszem ezt, hogy egy olyan vita dinamikájába engedünk így betekintést, ami elmélyítheti a kölcsönös megértés intellektuális élményét is. Ez a vita ugyanis valóságos vita, tehát Lektorom és én is meg vagyunk győződve a saját igazunkról, ám egyikünk sem tekinti magát a „végső és megfellebbezhetetlen igazság” letéteményesének. Én például azt gondolom, hogy a tanulmányomban közzé tett ego-dokumentumaim

valóban töredékesek, olyan „limlomok”, amelyek azonban a hazai egyetemi élet hétköznapi gyűrődéseibe is valamelyest betekintést adnak, a közelmúltunk – és így valószínűleg a jelenünk, sőt még esetleg a jövőnk – szempontjaiból sem érdektelenek. Lektorom, illetve a remélhetőleg érdeklődő Olvasók is, persze tanulmányom révén csak afféle „töredékes” információk alapján kénytelenek az „egészről” valamilyen képet/képzetet alkotni. Lektorom azt mondja, hogy ezek a töredékek annyira törmelékesek, hogy ezekből az „egész” jószerivel nem világlik ki. Én azonban mégis azt feltételezem, hogy a tanulmányomban publikált töredékes ego-dokumentumok egyfelől a politikai pszichológia hazai fejleményeibe, másfelől szintén a hazai pszichológiai és pszichológiatörténeti kutatások izgalmas és konfliktusos világába némi betekintést adhatnak. Kibontakozó vitáknak – és folytatásának – azonban éppen az lehet(ne) a hozadéka, hogy mindazok, akik rendelkeznek információkkal, tapasztalatokkal („ego-dokumentumokkal”), a jövőre vonatkozóan is vannak terveik, elképzeléseik – hozzájáruljanak/hozzájárulhatnának ehhez a közös és ön-reflexív építkezéshez. Nem az elsüllyedt Atlantiszt akarom felszínre álmodni valamiféle tudattalan bányarémesével, hanem a valódi és személyesen is motivált alkotói világunkat támogató közösséget/közösségeket képzelek el. AGA – közös barátunk – emlékéhez is talán így lehetünk méltóak.

Baráti üdvözléssel: Lányi Gusztáv

Lányi Gusztáv PhD

AZ EGO-DOKUMENTUMOK KIVÉTELES HASZNA:

A CSELEKVŐSÉG, A HISTORICAL AGENCY SZUBJEKTÍV TÉNYE

*Az ego-dokumentumok kivételes haszna nem a konvencionális értelemben vett történeti tények megállapításában rejlik; valójában az emberi tapasztalat és motiváció szempontjából van vagy lehet nekik kulcsszerepük a történetírói munkában. Nem azért fordulunk hozzájuk, tisztelet a kivételnek, hogy azt ismerjük meg belőlük, amit a már megszokott történeti forrásokból is kihámozhatunk. Ennek ellenére mégis van referenciális értéke az ego-dokumentumoknak, mert olyasmiről is tudósítják az utókort, amiről viszont más források nem szólnak, nevezetesen a **cselekvőség, a historical agency szubjektív tényéről**. Ez utóbbi tudás pedig jószerivel csak az ego-dokumentumok révén férhető hozzá.⁵ Ám ez a tudás nem pusztán történeti, hanem lélektani is – és nem elválasztva, hanem összekapcsolva tanulságos –, hiszen a cselekvőség szubjektív világa a személyiség intra- és interpszichikus mentális tér-idő viszonylataiban is valamilyen nyomot hagy – még a kiskgyerekkori álmok és fantáziák homályos múltjában is ott lehetnek...*

Csorba János PhD: Lektorai vélemény és válasz Lányi Gusztávnak

Vélemény / Bírálat

Az Ego-dokumentumok jelentősége, pszichológiai megfontolások, személyes példák c. írásról, melyet publikálásra a KéK folyóiratnak nyújtottak be

A Szerző írásműve sajnos sem tartalmi, sem formai – továbbá egyéb részletezendő – szempontok szerint nem alkalmas a Közösség és Kultúra kiadványban megjelenésre. A formai követelményekről hely- és időhiány miatt nem beszélek.

Ajánlás szerint a mű A. Gergely András emlékének szól, közelebbi szemrevételezésnél azonban látszik, hogy majdnem ötletszerű inkoherenciával összefűzött, jelentősen eltérő tartalmú részekből áll, a következő „alegységekkel”:

Elnagyolt, másfél oldalas ismertetés a pszichológia mint (kétségbevonat) tudomány kettős vonulatáról: természettudományos-akadémikus

tudománytörténet a pszichés jelenségek biológiai-agyműködési megalapozásának igényével, matematikai-statisztikai-kísérleti módszertannal és – a másik oldalon – humán-szellemtudományos-mélypszichológiai-fenomenológiai-kritikai-művészetpszichológiai stb. megismerő oldal, az élményvilág személyes és egyedi megközelítésével, vagy inkább normatív módszer nélkül.

Az ELTE Társadalomtudományi Kar (TáTk) „Politikai Magatartásvizsgáló Kutatóközpont” elnevezésű imaginációjának (2005) életre keltési (vagy visszaemlékezést segítő) felidézése. Rövid e-mail-váltások 3-4 szereplő között (köztük AGA, Kabai Imre, Fóti Péter) – évődésekkel, nógatásokkal. A leveleknek semmilyen jelentősége nem látszik sem a kutatóközpont akarása v. működése, sem a levelezők szándékaira, tetteire nézve. A net a „PMK” kapcsán üres, helyesebben az ELTE Szociológiai Intézet/Tanszék ált. oldalára visz át, a téma, „politikai viselkedésvizsgálat” névvel és tartalommal viszont az MTA és egyéb, „nem-ELTE” kutatók, nemzetközi minősítések, rendezvények-könyvek-doktori iskolák-intézmények erdejébe vezet, ahol pl. Stumpf István könyve jelzi az „egészen más” politikai tábor finanszírozó-gazdasági-politikai-akarati hátterét, ahol pénz-paripa-fegyver, minden megvan, hogy színvonalas kutatás folyhasson, ha kvalitásos tudósokat sikerül összegyűjteni.

Hogy mégis legyen bizonyítéka a PMK létezésének, az írásmű szerzője megmutatja a Politikai Pszichológia c. vitakötetnek a borítólapját és a könyvet, mint a PMK könyvsorozatának első darabját, még kettő kötetet ígérnek (2005) – nincs feltüntetve vagy nem tudtam megállapítani, hogy hány oldalas a kiadvány, pedig mint Politikai Pszichológia könyv kuriózum lenne/lett volna a lélektani diszciplínák tengerében.

Minden eddigivel ellentétben, s velük átláthatatlan összefüggésben, a következő oldal a 2020-as Ranschburg Pál-émlékkötet bemutatásával folytatódik, ahol a Szerző megemlíti a könyv „szép testét” (sic!), és a tartalomjegyzékben látjuk, hogy mennyien írtak – közöttük vélhetően a Szerző is – a kötetbe, a nagy pszichológusról. Ehhez a közléshez fűzi a Szerző Szokolosky Ágnes lelkendezését is, de

⁵ Gyáni Gábor: Az ego-dokumentumok történetírói haszna. Bárka 2019/2. sz. – <http://www.barkaonline.hu/esszek-tanulmanyok/6719-az-ego-dokumentumok-tortenetiroi-haszna> – Kiemelés: L. G.

legalább látom belőle, hogy már 7 évvel korábban, azaz mostanra 10 évvel ezelőtt is megjelent emlékkötet Ranschburgról (az első 1946-ban, halála után egy évvel a tanítványok válogatásával).

Ezután „szösszenet” néven 2 kötet (Pléh Csaba és Kasza Béla) borítójának hasonlósága, ill. azonossága alapján (mindkettő ködös felhős levegőjeget ábrázol Pléh Csabánál ködbe vesző függőhíddal) a pszichológia és a filozófia „végső dolgairól” szóló eszmefuttatás következik, bevallva (és ki is fejt), hogy a két könyvnek szinte semmilyen közös vonása nincs. Talán jobban kidolgozva, a két könyvről szóló önálló kritikaként vagy összehasonlításként megállná a helyét az ismertetés.

Az utolsó rész tíz sorában, mintha a Szerző észbe kapna, hogy ego-dokumentumokat ígért vagy úgy indított, s közelebbi definíció nélkül az önéletrírás-autobiográfia-napló-memoár-levelek (a kvázi-pszichoanalitikus ego-dokumentum elnevezést – sem ő, sem Gyáni, sem Redlich – valaki kitalálta, pontatlan, mert nem minden, az életünket kísérő kacat, írás személyiség-specifikus vagy pláne az egóra referálna) évnovatkozásairól és jelentőségéről beszél, érintőlegesen a Cselekvő énről is – csak sejthetjük, hogy arra gondol, hogy a „Politikai Magatartástudományi Kutatóközpont” kiskorban elhalálozott eszméje értékes kordokumentum és/vagy András emlékének méltó mementója volt/lett volna. A Recenzens nem így gondolja, ez az írásfűzér, legalábbis ebben a megvalósulásban, sajnos méltatlan hozzá.

Lányi Gusztáv PhD: Válaszom a lektori véleményre

Lektorom ugyan elolvasta a tanulmányomat, de sajnálatosan nem értette meg – vagy legalábbis tanulmányom elméleti és módszertani felfogásával nem ért egyet. Tanulmányom tartalmi, dokumentumjellegű mondanivalóját pedig észre sem veszi.

Az alábbiakban igyekszem vitapartnerem lektori megállapításaira (röviden) válaszolni:

1. Tanulmányom nem más, mint saját „ego-dokumentumaimból” összeállított dokumentumgyűjtemény. Ezt a személyes és szubjektív dokumentumbemutatót egy pszichológiai értelmezési szempont vázlatos jelzése keretezi. A bevezetőben a „lágý” módszertani álláspontomat vázoló. A befejező részben az elsősorban történeti, de nem melleleg néprajzi, kulturális antropológiai stb. elbeszélő („narratív”) és a pszichológiai (ön)elemző, anamnézisjellegű diagnózisalkotás talán szokatlan

összekapcsolására hívom fel (reményteljes és érdeklődő) olvasóim figyelmét.

2. Tanulmányom törzsanyaga: személyes levelezéseim alapján válogatott dokumentumfüzér; valamint olyan, szintén dokumentumjellegű képek sorozata, amelyek sűrített mentális lenyomatai, objektívációi kollegáim és hallgatóink tevékenységeinek.

3. Sajnálom, hogy Lektorom afféle ad hoc-jellegű ömlesztésnek látja ezeket a dokumentumokat. Ezeknek a dokumentumoknak a dramaturgiai íve viszont arra utal, hogy milyen szakmai elszántsággal, hivatástudattal dolgoztunk – mi: akik e munka közben még élveztük is, amit a sokszor elkeserítő körülmények között voltunk kénytelenek tenni. Nevettünk, viccelődtünk és mulattunk is helyzetünkön és magunkon. Levelezéseink ebből az eleven és baráti kapcsolatunkból ad vissza töredéknyi, de talán mégis érzékletes, személyes és dokumentumjellegű részleteket.

4. Az egyetemi világ és könyvkiadás alulnézetből, miközben úgy éreztük, hogy tanítványainkkal és néhány kollegáinkkal együtt a hazai politikatudomány, szociológia és pszichológia interdiszciplináris találkozási felületeit tágíthatjuk és növelhetjük.

5. Tanulmányomat A. Gergely András felkérésére és biztatására írtam. Halálát személyes veszteségnek élem meg. Tanulmányom erről a személyes érzésemről is szól.

6. Lektoromnak köszönöm a véleményét, mert vitára serkentett. De leginkább azért mondok köszönetet, mert arra ösztönöz, hogy a személyes archívumomban őrzött „ego-dokumentumaimból” további publikációkat szerkesszek és tegyek közzé, többek között azért is, hogy tudományos életünk (köztük Lektorom) reflexív önismeretét ezzel is gyarapíthassam.

Csorba János PhD válasza

Kedves Lányi Gusztáv,

látva az írását elutasító bírálatomra érkezett Válaszát, Tibori Timea főszerkesztő azt javasolta, hogy tágítsuk ki a disputa kereteit egy szélesebben olvasható körbe a KÉK hasábjain, hogy a tartalmi kérdéseket tágabb összefüggésekben helyezhessük el, és hogy esetleg mások is bekapcsolódjanak a téma átgondolásába.

Erre vállalkozom, közös értékpontunk AGA, drága elhunyt barátunk tisztelete és emléke.

Miután mindenki elolvasta a Szerző írását, valamint a bírálatomat, rátérnék a Válasz fejtegetéseire, melynek főbb pontjai, hogy

1. nem értettem meg a tanulmányt
2. annak elméleti és módszertani felfogásával nem értek egyet
3. mint dokumentumot nem vettem észre

1. Az írásművet nagyfokú heterogenitása miatt, melyet az elkötelezetlen olvasó már átlapozáskor rögtön átláthat, nem neveztem/nevezném (önálló) tanulmánynak, hiszen elméleti eszmefuttatás, régi e-mailek, könyvborító, képösszehasonlítás, egy emlékkötet recitálása – tehát kaleidoszkópszerű elemekből áll össze. Különösen zavaró a Ranschburg Pál-emlékkötet felbukkanása, mintha a Margitszigeti szálloda, ahol bujkált, padlásán bukkanna fel hirtelen a feje a limlomok közül, ahogy felkapcsoljuk a villanyt. A szándékot érteni vélem: egy sajnálatos módon elhalt ötlet (Politikai Magatartáskutató Központ) bukkant fel majdnem húsz év távlatából, mely úgy tűnik, úgy AGA, mint a Szerző, esetleg még mások közös kedves szellemi gyermeke volt/lett volna – a PMK valószínű sorsának rekonstrukcióját láthatóan a Szerző nem vonta kétségbe, bár csak a net volt rendelkezésemre. A Politikai Pszichológia c. vitakötet mint bizonyíték kerül elő a PMK létezésére, nyilván, ha lenne több dokumentum, azokkal diadalmasan állott volna elő a Szerző.

2. Nos, valóban nem értek egyet a „módszerrel”, amit én kétségbe vonok, tehát a) az ego-dokumentum fogalma és jelentéstartománya; b) e-mail-törödékek ego-dokumentummá minősítése / kinek az egójáról van szó?; c) s hogy ez a torzóban maradt, megvalósulatlan törekvés méltó emlékéllítés lenne-e AGA-nak (?),

továbbá

3. dehogyne, látom, hogy előásott e-maileket ego-dokumentumként talál Lányi Gusztáv (remélhetőleg az ego itt tréfásan a PMK „Énjére” és nem a Szerző személyére vonatkozik), ám egy „forrás” vagy annak tekintett dokumentum a) fontos-nem fontos előzetes minősítés nélkül; b) színvonalas feldolgozás nélkül – véleményem szerint nem alkalmas méltó emlékéllítésre....

*

a) Az ego-dokumentum egy érdekes, hibrid, kvázi-pszichoanalitikus fogalom, amit a Presser-Dekker holland történészpáros a „történelmi (cselekvő?) szubjektum önreflexivitása” tudatos tartalommal indított a pszichológusoktól függetlenül, de az ego előzetes pszichoanalitikus karrierje miatt a fogalom kiterjedt a szubjektum tudattalan v. önkéntelen, nem-tudatos területeire is, mindazonáltal elsősorban írásos dokumentumanyagról van

szó, mely az egyénre, a szubjektumra, individuumra, Énre, egóra stb. vonatkozik v. vonatkozhat. A történészeket az igaz/nem igaz/tévedés szintjén érdekelnék az egyéni élet pluszforrásai vagy emlékek (pl. az a dőrej: nem mi löttünk, hanem a nápolyi király katonái), a szociológusokat a szubjektív oldal specifikálása (milyen ego-konceptió stb.) nem érdekli – a pszichológiát, művészetpszichológiát akkor érdekli az ego, ha a MŰVÉSZT, alkotót, vagy az alkotó folyamatot jellemzi, az oda vonatkozó ismereteinket gyarapítja. Senki sem, magamat is beleértve, vonhatja kétségbe a naplók, önéletírás, autobiográfia, levelezés stb. fontosságát egy fontos, értékes, híres stb., tehát luminozitását és társadalmi értékességét, ismertségét valahonnan nyerő személy (író, művész, politikus, tudós, történelmi szereplő, sőt: „celeb” stb.) vonatkozásában. Tehát jól jegyezzük meg, a fszt. 3-ban lakó segédházmaster után maradt kacatok közül néhány kordokumentum lehet, de kulturális szempontból érdektelen. De itt is a vizsgáló előzetes döntése a forrásról a mérvadó: fontos vagy nem fontos?; az információ a személyiségére referál (pl. okos, kiemelkedő kognitív képességek) vagy – s ez más – Énjére/Egójára vonatkozik (pl. hogy intézte konfliktusait). A mai információdömping idején lényeges a fontossági distinkció, amikor valaki könyvet ír abból, hogy egyszer a Hadikban együtt dominózott Máraival, vagy bizonyítékot lelek arra, hogy Kodály milyen fűszerezéssel szerette a pörköltet. Nos, még ha egyet is értenék az idézett e-mail-törödékek előrelépéséről Lányi Gusztávnál ego-dokumentummá, tartalmilag semmi informatív vagy új nem került elő, AGA óriási munkabírása tudatában tréfásan munkára biztatja a Szerzőt.

b) A „saját ego-dokumentumaimból összeállított dokumentumgyűjtemény” – ahogy írását a Szerző nevezi, sajnos lemaradt a színvonalas válogatásról és kidolgozásról, mindezek fő okai a kedvezőtlen véleményemnek. Nem vonom kétségbe, hogy a Szerző képes színvonalas munkára, de ezúttal ez elmaradt. Továbbá: akármilyen forrás vagy doku, szubjektív szösszenet, életünket kísérő v. követő hordalék, akármilyen kidolgozatlanul, akármilyen színvonalon nyomdafestéket, publicitást „kulturális antropológia” fedőnévvel nem szabad, hogy találjon, mert az nemcsak a tudomány(unk), itt: kulturális antropológia vége, de saját komolytalanságunk bizonyítéka is lenne.

Legjobbkat az olvasónak, beleértve a Szerzőt is,

Csorba János

SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNYEK AZ EGO-DOKUMENTUMOKRÓL

A szerkesztőségi felkérő levelet 12 szakembernek küldtük el:

„Tisztelt Professor Asszony!
Tisztelt Professor Úr!

A Kultúra és Közösség Szerkesztőségéhez egy, az ego-dokumentumok értelmezését boncolgató tanulmány érkezett, és annak több lépcsős bírálata kapcsán úgy ítéltük meg a kibontakozó vitát, hogy érdemes volna azt kiterjeszteni interdiszciplináris megközelítéssel (pl. szociálpszichológia, kognitív fejlődéslélektan, pedagógia, mentalitáskutatás, megismeréstudomány, filozófia, kutatómódszertan és számos más tudományterület).

A tanulmány szerzője, Lányi Gusztáv szociálpszichológus és a Lektor, Csorba János pszichiáter felhatalmaztak arra, hogy elküldjem Önöknek az eredeti tanulmányt, az első bírálatot, majd a további levelezést. Ezek alapján szeretnénk kiszélesíteni a vitát, felkérve Önöket arra, hogy mondják el véleményüket az ego-dokumentumról, alkalmazhatóságukról, módszertani sokszínűségükről, amelyet megosztanánk az Olvasókkal.

Megfontolásaik, javaslataik erősíthetnék, vagy újra gondolásra készítenék a szakértőket éppúgy, mint a téma iránt érdeklődő, de csak részleges ismeretekkel rendelkező befogadókat.

Tisztelt Professor Asszony, Tisztelt Professor Úr! Amennyiben elfogadja felkérésünket, jelezze azt egy válasz-e-mailben.

Az írásokat február 15-ig, lapzártáig kérem elküldeni.

Tibori Timea főszerkesztő”

Hozzászólások az Ego-dokumentumokról folytatott vitához

Kiss Endre DSc, filozófus

Felkérést kaptam, hogy szóljak hozzá ehhez a vitához. Hozzászólásom igen rövid lesz, részben azért, mert (1) Gusztáv tevékenységét lassan fél évszázada ismerem és követem, (2) legalábbis az utolsó harminc évben elég sok oldalról írtam tudományfilozófiai és módszertani kérdésekről (ezek a szövegek viszonylag könnyen vissza is kereshetőek), s végül (3) a vitát nagyon fontosnak tartom és erkölcsi kötelességemnek is tekintem, hogy ha már megkérdeztek, válaszoljak is. Mindebből, némi önkényvel, megengedem magamnak a tézisszerűen rövid

kifejtést, hiszen elég lelemböző dolog egy-egy koncepcionális elemet többször is elismételni.

Káosz és határmegvonás

A hetvenes évektől fokozatosan kaotikussá vált a tudomány világa. Ennek okai igen sokrétűek, a Sokal-jelenség nagy összefoglaló jelenséggel rendelkezik, kritikai racionalizmus és posztmodern, az ideológia új alakzatai, posztmodern és dekonstrukció, hermeneutika és narrativitás, ezen kívül a tudományos intézményrendszer lassú kivéreztetése Keleten és Nyugaton, a tudomány már 98 százalékos bürokratizálása mind csak egy-egy elem a legfontosabbak közül. Lehet valaki vezető történész azzal a tézissel, hogy nincsenek tények, esküdhet egy teljes történet-sz-doktori iskola Foucault-ra úgy, hogy egyetlen filozófiai művét nem olvasták, és jöhet a narrativitás nemcsak azzal, hogy egyik történet olyan, mint a másik, de már azzal is, hogy az történik a világ-gazdaságban, amit valaki, mint történetet kitalál. A módszertani káosz komplexitásnak van beállítva. Természetesen az ilyen tudóskodásnak nincs semmi értelme, bár különböző társadalmi *gameek* miatt ezt nem illik artikulálni, s ha már nem szabad, akkor viszont örömmel mondjuk azt, hogy mennyire toleránsak vagyunk. Az áldozat nemcsak a tudományos megismerés platói ideája, hanem a fiatal tudás nemzedékek túlnyomóan nagy többsége. Ebből a káoszból saját erejükkel nem fogják tudni kiverekedni magukat, szellemi halottak lesznek, bár, mint látjuk, erre is lehet egzisztenciát alapítani, ha a kölcsönösen képmutató *gameek* működnek.

Gusztáv tudata

Az, hogy egy pszichológus egzisztenciális elemeket állít középpontba, önmagában egy bizonyos mértékig lehet legitim (sokan ezért is mennek pszichológusnak). Az „egzisztenciális” jelzőt használnánk egyébként „ego” vagy „személyesség” helyett, mert őszintén szólva, nemcsak nem tartozik ránk Gusztáv tudata, de nem is biztos, hogy érdekel minket. Az a benyomásunk, hogy Gusztáv eddigi pályáján ez a hangsúly eltérő színvonalon érvényesült. A *Karácsony-disszertáció*ban majdhogyanem még a helyén volt, mert ott Karácsony „titkai”-ra akart rákérdezni, s világos, hogy a Karácsony-iskolában Karácsony karizmája igen fontos önálló kérdés volt. Még a *Politikai pszichológia*-projektumban is (amelyben

részt vehettem, innen a benyomás) maradt némi létjogosultsága az egzisztenciális mozzanatnak, hiszen az egész magyar rendszerváltás élménye is akkor személyes volt, és még egy vágyott tudományos diszciplínához is fűződhetett személyes mozzanat. De azért itt már vegyes volt az eredmény. A kötet jobb tanulmányai rendre egy-egy paradigma/diszciplína körvonalazására tettek kísérletet, de ezek nyom nélkül elsüllyedtek a személyesség lelki tengerében, s bizony, ez a paradigma máig hiányzik, és ennek a hiánynak számos gyakorlati hátránya van. A két pont között meghúzott fejlődésvonal egyenesen vezet tovább a mostani anyaghoz, itt már teljesen szabadon lebeg a kritériumok nélküli személyesség, és határozottan tudományos legitimitációt keres magának. Azok a törekvések, hogy a pszichológiai történetének egyes áramlataiban keressék meg a Gusztáv-féle személyesség nyomait, nem vezethetnek sikerre (más kérdés, hogy a pszichológia története számos véletlen, sőt, számos *tabu* eredménye is, ennek kimondása azonban a diszciplína számára lehetetlen). Gusztáv áldozata lett saját fejlődésvonalának, nem szembesült időben azzal, hogy az első két projektum esetében talált egzisztenciális érdeklődésének még tudományos terepet, s ez becsapta a jövőre nézve. A Gergellyel én is kifejezetten eredményesen dolgoztam együtt (a dokumentumok könnyedén lehívhatóak), de nála is soknak találtam a kulturális antropológia személyes, ill. egzisztenciális hangsúlyait. Lehet, hogy még ez is becsapta Gusztávot.

A tudományon (és filozófián) kívül is van élet

Mindenben benne van a véleményem, mi több, a tudományos megismerés sok okból következő felpuhításának tendenciáját erkölcsi problémának is tekintem. Ez nyilván Gusztávra is vonatkozik. Ettől még minden személyes mozzanatnak lehet jelentősége, de nem a tudományban (vagy a filozófiában), hanem azok holdudvarában. Meg kell szabadulni attól, hogy minden, ami fontos, rögtön tudomány (vagy filozófia). Az az érzésem, hogy Gusztáv nagyon jól érzi magát a bőrében, mert (mint) pszichológus, ezt sokféleképpen meg tudja örökíteni.

Séra László DSc, pszichológus

Lányi Gusztáv a politikai pszichológusról, a hazai lélektan történetéről és önmagáról

Amikor Lányi Gusztáv *Az ego-dokumentumok jelentősége – Pszichológiai megfontolások – személyes*

példák c. írását először felületesen átfutottam és láttam vizuális (ön)utalásait, s a lektori véleménybe is belenéztem, három dolog jutott eszembe: az ego-dokumentumok, a politikai pszichológia (és az érzelmek). A pálya széléről, mint Ady „*a régi labdatéren*”, csak néhány megjegyzésre futja hozzáértésem, ráadásul ezek is főleg csak frissen szerzett háttérinformációk lesznek, mivel nem lévén sem szociálpszichológus, sem politológus.

(A politikai pszichológiáról) A. Gergely András, akinek Lányi ajánlja írását, egy akadémiai intézet politikai antropológiai központját vezette, ilyen témájú könyvsorozat szerkesztője, összefoglaló szerzője. Lányi által közölt levelei egy új, kecsgetető közös vállalkozásuk pozitív hangulatát idézik.

A politikai pszichológia keletkezéséről G. B. Grundy oxfordi történészre gondolhatunk, aki – persze nem előzmények nélkül – először javasolta a történészeknek, mint egy még kidolgozandó résztudományt. F. W. Rudmin⁶ a PsycINFO-ban 1901-1920 között 3, 1981-2000 között 838 ilyen című tanulmányt talált. Az első politikai pszichológia kézikönyv 1973-ban jelent meg Knutson, J. M. szerkesztésében.

A politikai pszichológia meghatározása szerint: a politika, a politikusok és a politikai viselkedés megértését célzó interdiszciplináris vagy hibrid tudomány a pszichológia és a politikatudomány (és társtudományok) kölcsönhatásából. Kutatásiban kvantitatív (statisztika, kísérleti hatások elemzése) és kvalitatív és narratív módszereket is alkalmaznak (ezek azok a „*lágymódszertanok*”, amelyeket támogat Lányi Gusztáv bevezetőjében a „*kemény*” természettudományos megközelítésekkel szemben). („... *Mi emberek, egyszerre vagyunk oksági-értelmező és hermeneutikus lények*” (Pléh Cs.)⁷. A mai kutatások területeit jól illusztrálja az 1978-ban alakult Nemzetközi Politikai Pszichológiai Társaság (*ISPP; International Society of Political Psychology*) jelenlegi 14 szekciója, példának okául: „*konfliktusok, erőszak és terrorizmus*”, „*közvélemény*”, „*vezető személyiség és elit döntéshozatal*”, „*biológia, genetika és idegtudomány*” és végül „*klinikai politikai pszichológia*.”⁸

A politikai pszichológia tantárgyat tanítják egyetemeken (PPKE BTK; SZTE AJK; NKE; KRE BTK) és jelentek meg friss kézikönyvi (Sass J.)⁹

⁶ 2005

⁷ 2021, 82, 212

⁸ Elad-Stenger, J., Mintz, A., 2015

⁹ 2022

és tankönyvi (Kiss P.)¹⁰ összefoglalások is, amelyekben nincs Lányira hivatkozás (s más hazai szerzőkre, Hunyady Gy.¹¹ szerkesztett munkáján túl alig hivatkoznak). Tudomásom szerint nincs politikai pszichológiai tanszék, s intézményesítése, melyről a Politikai pszichológia – Politikai magatartásvizsgálatok c. vitakötetben 2005-ben még reménykedtek, semmivé foszlott.

Így érthető Lányi megjegyzése, mely szerint: „*a kibontakozás jobbára pozitív életképei*” vetíti elének, és „*a hanyatlás, a szétesés szomorú folyamatait*” pedig félreteszi (1. lbj.). Valójában vitapartnerei méltányolták tevékenységét és teljesítményeit. Írtak „*ritka nyitottságáról és készségéről a párbeszédre*”, „*heroikus küzdelmeiről*” (Szabó I.)¹², „*sziszifuszi*” erőfeszítéseiről (A. Gergely)¹³, és „*szelíd és tapintatos makacsságáról... konok és eltökélt szívósságáról*” (Pataki F.)¹⁴, egy új szemlélet, diszciplína kialakítása és meghonosítása érdekében. Lányi 1982-ben írt először politikai pszichológiáról a Magyar Pszichológiai Szemlében.

(Politikai érzelmek) Ma már egyértelmű, hogy az érzelem – legyen az pozitív vagy negatív valenciájú – kulcsszerepet játszik az egyezkedésekben (harag, gyűlölet), kapcsolat van a polarizációval, a szélsőséges akciókban való részvétellel; a meggyőzés, az ideológia, a szociális együttműködés, politikai ítélet és döntés nem elszakítható az érzelmektől. A klasszikus érzelem és racionalitás ellentét a politikában félrevezető. A vitakötetben a politikai érzelmek kutatásának jelentőségére is fény vetült, mivel „*az érzelem a politikában nem defektus, hanem természetes állapot*”, jelzi egy politológus (Csizmadia E.)¹⁵. A tudományág hazai megszületésével kapcsolatban Lányi¹⁶ felidézi Dékány István 1932-ben megjelent, *Politikai pszichológia* c. könyvének „*politikai érzületek*” fogalmát, amelyek „*főként izgatott időkben*” – s néha szélsőséges módon -- mutatkoznak. Bibó István által használt „*politikai hisztéria*” és az „*egzisztenciális félelem*” fogalmáról sem feledkezhetünk meg, amelyet különösen az 1971-1972-ből származó: *Az európai társadalomfejlődés értelme* c. munkájában fejtett ki.¹⁷

Életünkben sokféle veszélynek vagyunk kitéve, a betegség, háború, természeti csapások, gazdasági krízisek gyakran létünket fenyegethetik. A félelem jelzi a fenyegetést, válasz a veszélyre; a feleletemtől való megszabadulás, az egyén és a társadalom gyengeségének védelme alapvető dolog. Napjainkban nyilvánvalóvá érett a politikai pszichológia számára is egy átfogó érzelemelmélet szükségessége. A hagyományos pszichológia kognitív kiértékelés elmélet és az idegtudományi eredmények összekapcsolására alapozva, a politikatudós George Marcus¹⁸ – ezen témát összegző tanulmányok és empirikus vizsgálatok irányítója – a *félelem és a harag* értelmezésére egy két szakaszból álló elméletet vetett fel a veszélyek észleléséhez. Az első egy korai, gyors *affektív tudatelőtti* (de nem freudi értelemben) kiértékelési folyamat, sokféle elemzés végzésével, versengő célokkal, és neurális pályákkal; a másik későbbi szakasz a *szubjektív (tudatos) érzések* szakasza. Ez a megközelítés minden veszély esetében két eltérő alapvető azonosítási feladatot feltételez, saját neurális alappal, a félelem, ill. a harag azonosítási feladatához. Az érzelem szubjektív tapasztalását erősen befolyásolják a kulturális sajátságok. Az elmélet sok kutatásra szorul és megerősítésre vár. A pozitív érzelmeknek, mint az öröm, érdeklődés, büszkeség vagy rajongás politikai cselekvésekben való szerepének kutatáshoz alkalmazott elméletek közül a kognitív kiértékelés elmélet, a Marcus által kidolgozott affektív intelligencia mérés és a Fredrickson-féle pozitív pszichológiai láss-gyarapítás elmélet említhetők.¹⁹

(Emlékezés és érzelem) Lányi Gusztáv, mint hazai *pszichológiatörténész* sikeres tevékenységét idézi egy általa szervezett emlékkonferencia kötet címlapja, amelynek szerkesztője is ő volt, melyhez egy későbbi tanulmánya dokumentuma is kapcsolódik. A kötet Ranschburg Pál nemzetközileg ismert emlékezés kísérletei jelentőségéről, laboratórium alapításáról, a Magyar Pszichológiai Társaság első elnökének tevékenységéről szól. Lányi erre méltán lehet büszke. (A felnagyított portrénak talán nem szándékos szimbolikusan túlértékelt szerepe lehet.) A pozitív személyes eseményhez társult érzelem későbbi felidézése intenzívebb, mint a kellemetlen eseményhez társult negatív érzelemre emlékezés, az utóbbi elhalványulása is gyorsabb. Az érzelmi emlékezet ezen sajátságára naplókban feljegyzett eseményekhez kapcsolódó érzelmek vizsgálatai mutattak rá az 1990-es évek végén, s az

¹⁰ 2020

¹¹ 1989

¹² Lányi 2005, 204

¹³ Lányi 2005, 125

¹⁴ Lányi 2005, 125

¹⁵ Lányi 2005, 83

¹⁶ Lányi 2005, 35

¹⁷ Bibó 1986, 7–123, 11–13

¹⁸ 2023

¹⁹ Zommeren 2021

Én védelmével, a pozitív szelf-fogalom fenntartásával értelmezték.²⁰

A naplók a legfontosabb személyes dokumentumok, magánlevelek, az önéletrajzok, memoárok, én-elbeszélések írásban és szóban, történelmi interjúkban (oral history) fontos forrása a történelmi, néprajzi, szociológiai, irodalmi, pszichológiai kutatásoknak, a belső érzések és érzelmek önéletrajzi vizsgálatát is beleértve. A vizuális anyagok többek, mint egyszerű illusztrációk, külön üzenetük lehet. Az *ego-dokumentum* elnevezés egy holland történész (Jacques Presser) 1958-as munkája után húsz évvel terjedt el. Pszichológiai felhasználására a nagyszámú példa közül csak Büchler Sarolta, nálunk 1925-ben megjelent, *Az ifjúkor lelki élete* c., felnőttek serdülőkori *naplóit* gondosan elemző könyvére utalok, melynek fordítója, a szintén naplóíró Várkonyi Hildebrand szegedi pszichológia professzor volt.²¹

Lányi Gusztáv által az *ego-dokumentumok* hasznáról idézett szövegrészben²² pszichológiai tényezőkre, „*az emberi tapasztalat és motiváció*” különleges szerepére utal a történész szerző, s ez implikálja az érzelmekre emlékezés kérdését is. Az *érzelmi emlékeket* ugyanúgy, mint a nem-érzelmi emlékeket a pszichológia folyamatos *rekonstrukciók eredményének* tekinti. A folyamat része az emberek személyes céljainak és a múltbeli érzelmi események változásának kiértékelései. A tudatos vagy explicit emlékezet (tényekre és eseményekre való emlékezési rendszer, mint az önéletrajzi emlékezet) lehetővé teszi, hogy emlékezzünk arra, ahogy a múltban emlékeztünk. Amikor ezek az emlékek hozzáférhetőek irányítják a figyelmet, gondolkodást, intenciót, viselkedést. Az implicit emlékek (tudni hogyan, pl. biciklizni) előhívását, mint a jelen érzelmet tapasztaljuk, az eredeti kontextusra utaló jelzésekkel együtt.²³

A második részt lezáró nagybetűs szöveg – csak bátortalanul hozom szóba, ha jól értem -- kevert érzelmekre példa, az emelt fő és büszkeség képébe harag és lenézés (lön/irónia?) vegyül. Nagy László sorait juttatta eszembe: „*s dült hiteknek kicsoda állít... katedrális*”, illetve Mt7.24). Néha hiányzik pár sor magyarázat.

(*Művészet, hit, érzelem*) Kasza Béla *Pasztorál* c. könyvének borítójáról azon túl, amelyről Lányi Gusztáv informálja az olvasót, még számos

²⁰ Walker és mtsai 1997

²¹ Várkonyi H. R. Naplótöredékek, 1973

²² Bárka, 2019, 27(2), 69-74; 69

²³ Lásd ehhez Slabáková, R. S. 2018; az érzelmekre való emlékezéstről és téves emlékezéstről: Levine, L. S., Safer, M.S., Lench, H.C. 2006

asszociációnk lehet a könyv „tartalmáról”. Ahogy a kiskamasz elindul s egyre távolodik a háztól, hogy felfedezze a környéket, megfedkezve félelméről, hajtja a kíváncsiság, a kalandvágy, a föld és az ég és a távlatok. Gondolhatunk hasonló élményekre, a lenyűgöző látványra egy magas hegycsúcsról, felnézve a csillagokkal teli sötét égboltra, a nyári égbolton alig kivehető sas körözésének figyelésére, a hajót elborító sötét tengeri ködre, természeti szépségekre, vallásra és spiritualitásra. Az ilyen körülmények sajátos összetett érzelmet idéznek elő, *áhitatot /iszteletet*, amit az elmúlt húsz éve kutatnak a pszichológusok. Kelner, D. és Haidt, J.²⁴ rámutattak, hogy központi meghatározója az észlelt „hatalmaság” (a felfoghatatlan erő vagy felfoghatatlan méret, fizikai és elvont értelemben) és az „alkalmazkodás szükségessége”, a mentális keret vagy a séma hozzáalakítása az érkező információkhoz; eleme lehet az újdonság és a meglepődés. Mind negatív, mind pozitív valenciájú lehet. Az empirikus vizsgálatok szerint számos összetevője van, közöttük a kapcsolat érzései vagy a „szelf-csökkenés”. Besorolható az esztétikai és morális érzelmek közé (erény, kivételes moralitás), kapcsolódik a vallási és spiritualitás élményéhez.²⁵ Kaszab Béla könyvét olvasva találhatunk ilyen élményleírást és más utalásokat pszichoanalízisre és Jung munkáira. Ha ismertetetést írnék, ajánlanám. Még megjegyzésre érdemes, hogy Pléh Csaba tanulmánykötetének borítóján a felfelé ívelő függőhíd grafika – hogy is jut eszünkbe? – a magasra törő teljesítménymotivált embert is szimbolizálhatja.

Lányi Gusztáv írását, különösen, ha A. Gergely a szöveg fölé emelkedő könyvismertetéseire gondolok, amelyeket igaz csak elvélve olvastam, egy szokatlan és különös önbemutató próbálkozásnak gondolom, s pár mondatos kiegészítésekkel elfogadhatónak tartom.

Szokolszly Ágnes PhD, pszichológus **Hasznos fogalom lehet-e az „ego dokumentum” a pszichológia számára?**

Ebben a rövid írásban arra a kérdésre reflektálok, hogy mit tud kezdeni a pszichológia egy szakkifejezéssel, amely a történelmi események kutatásának kontextusában született néhány évtizede. Az „ego dokumentum” fogalmát Jacques Presser holland történész vezette be 1958-as munkájában, majd a fogalom és a vele járó történelmi szemléletmód

²⁴ 2003 fogalmi megközelítés

²⁵ Allen, S. 2018

terjedni kezdett a társadalomtudományokban is. Mít fed ez a szakkifejezés, és mennyiben tekinthető újnak, hasznosnak a pszichológia számára? Lefedi-e a pszichológia módszertana azt, amit jelöl? Érdemes lehet-e beemelni a fogalomtárunkba? Minden fogalom annyiban hasznos, amennyiben olyan elméleti funkciót tölt be, amely segíti a megismerés elmélyítését egy adott területen. Konklúzióm az, hogy bár az ego dokumentum jelentéstartománya több szempontból is lefedett a pszichológiai kutatásokban, a fogalom üzenetét érdemes lehet átgondolni a pszichológia keretében is, mert inspirálhatja a történeti – társadalmi kontextusba ágyazott gondolkodásmódot.

Jacques Presser az ego dokumentum fogalmát azon történeti dokumentumok megjelölésére vezette be, amelyek egy egyénnek saját személyére, illetve életére, tapasztalataira vonatkozóan tárnak fel részleteket egy adott történelmi kor kontextusában, szándékosan vagy szándéktalanul. A konkrét kutatás, amelynek kapcsán az egodokumentum kifejezés megszületett, holokauszt túlélők beszámolóira épült. Presser a személyes dokumentumok: önéletrajzi írások, memoárok, naplók és levelek módszeres tanulmányozásával kívánta gazdagabban megragadni a történelmi valóságot. A fogalom megszületését követően holland történészek egy projekt keretében 1500 és 1814 között született ego dokumentumokat kutattak fel holland archívumokban, ezeket rendszerezték, feldolgozták és elemezték, sok új megvilágítást találva arra, hogy ezt a történeti időszakot, illetve ebben saját életüket és tapasztalataikat hogyan élték meg a társadalom tagjai. Ez újdonság volt, mert az ilyen típusú forrásokat addig a történészek elhanyagolták (v.ö. Dekker, 2002).

Az ego dokumentumok legfőbb értéke a történész oldaláról abban található, hogy „tapinthatóvá teszik” a múltat, és általuk a történelemben ágyazott, cselekvő – tapasztaló – értelmező egyént, mint a történelem ágensét (Gyáni, 2019; van der Wal & Rutten 2013). Az ego dokumentumok a történész számára „mikrotörténeti” ablakot nyitnak arra, hogy egy adott történeti korban élt emberek – kiemelkedő szereplők és közemberek – hogyan élték meg és formálták saját maguk is azt a kort és környezetet, amibe beleszülettek. Fontos, hogy a kutató megfelelő forráskritikával és specifikus kutatási kérdéssel közelítse meg a kijelölt forrásokat. A naplók, levelek, és egyéb személyes dokumentumok egyrészt explicit, másrészt rejtett, ki nem mondott tartalmukkal „beszélnek” a kutatóhoz. Az

egodokumentumok összehasonlító elemzése révén társadalmi csoportok és rétegek világa, tapasztalat-rendszere is megközelíthető.

Egyén és történelem keresztmetszete azonban fontos minden humán tudomány számára. Ez a személelmód vezetett a történettudomány és a pszichológiatudomány kapcsolódási pontjainak kialakulásához is az elmúlt évtizedekben. Ezek a tendenciák a hazai szakirodalomban is tükröződtek. Magyarországon jelentős inspirációt jelentettek László János és Hunyady György iskolateremtő kutatásai, valamint Lányi Gusztáv politikai pszichológiai kutatásai is. Új interdiszciplináris területként jelentkezett a *történeti pszichológia*, amely a múltban élt emberek vagy közösségek lélektani jellemzőit törekszik rekonstruálni (Botond, 2006; Erdős, 2014; Kiss, 2011); a *pszichohistória*, amely a pszichológiai elemzéshez keres történeti támpontokat (Botond, 2006; Erdős, 2014), a *pszichobiográfia*, amely főként művészek, tudósok egyéni élettörténetére fókuszál a személyiségfejlődés és a kreatív teljesítmények megértése (Kőváry, 2011); és a *történeti szociálpszichológia*, amely a jelentősebb, gyakran traumatikus történelmi emlékek, tapasztalatok hosszabb távon mutatózó lenyomatait kutatja a közösségek gondolkodásmódjában (Gergen, 1998; Lányi, 1985, 1988). Az egyre inkább szakosodó megközelítésekben felbukkan a *történeti szociállingvisztika* is, amely az ego dokumentumok nyelvezetének elemzésére alapozva von le megállapításokat az adott kor társadalmi – kulturális viszonyaira vonatkozóan (van der Wal és Rutten, 2013). Ezek a diszciplínák elkerülhetetlenül felhasználják a fenti definíció szerinti ego dokumentumokat, de az ego dokumentum, mint szakkifejezés nem került használatba ezeken a kutatási területeken.

Szemben a történettudománnyal, a pszichológiában – tárgyából fakadóan – régóta honos a személyes nézőpont elemzése. A 20. század első felében a pszichoanalízis hívta fel a figyelmet az objektiválódott személyes megnyilatkozások elemzésének lehetőségére. Az indítást erre Freud Leonardo da Vinci festményeit elemző esszéje adta, amit azután neves amerikai személyiségpszichológusok (Allport, Murray, Erikson) is követtek (Kőváry, 2011). A pszichológia kvalitatív, hermeneutikai hagyományokon nyugvó irányzatai azonban háttérbe kerültek a hipotézis tesztelésen nyugvó statisztikai módszerek elterjedésével. A kvalitatív módszerek tudományos értékébe vett hit megkérdőjeleződött. Viszont az 1970-es

évektől kezdve, majd a 80-as 90-es években gyorsuló módon egy „csendes metodológiai forradalom” zajlott le, amely elvezetett a koherens kvalitatív módszertan és metodológia kialakulásához és szélesedő alkalmazásához a pszichológián belül. Módszertanilag kiforrottabbá vált és megerősödött az interjúelemzés, a narratív vagy diszkurzív szövegelemzés, az esettanulmány, és az egyéb kvalitatív idiografikus - hermeneutikai hagyományokon nyugvó eljárások és kutatásfilozófiák (Szokolszky, 2020). Ismét előtérbe került az egyes szám első személyű perspektíva megjelenítése, amely magától értetődően jár együtt a személyes dokumentumok elemzésével. A naplók, levelek, önéletrajzi írások ismét fontos forrásanyaggá váltak, azonban az „ego dokumentum” kifejezés az ezen a területen született pszichológiai szakirodalomban sem bukkan fel.

Összegezve: a pszichológia széles körben és régóta használ személyes (ego) dokumentumokat, csak nem nevezte ezeket így. Az ego-dokumentum kifejezés egy másik tudományágban született, ahol kifejezetten egy elhanyagolt forrásanyagra és nézőpontra volt hivatott a figyelmet irányítani. A kifejezés európai történészek körében született, elsősorban itt kezdett fokozatosan terjedni, az angolszász történészi szaknyelvben máig kevésbé vált népszerűvé (Fulbrook és Rublack, 2010). Egy szakkifejezés élete sok tényezőn múlik egy adott tudományágon belül. Hogy egy adott tudományágban született szakfogalom elterjed-e egy másik tudományágban, az még több tényező függvénye. Kérdés például, hogy találkoznak-e vele a tudományágnak olyan képviselői, akik úgy érzik, szükségük van a máshol született fogalomra. Sokféle diszciplináris és szemléleti akadály állhat az útban.

Továbbgondolva: a személyes dokumentumok haszná a pszichológiai kutatásokban – a történettudomány szempontjához hasonlóan - szintén abban áll, hogy ablakot nyitnak az egyes szám első személyű nézőpontokra. Az „ego dokumentum”, mint terminus technikus hasznos lehet a pszichológiában, mint elméleti háttértől független, semleges gyűjtőfogalom, amely utal az objektívált személyes dokumentumok teljes körére. Ennél fontosabb azonban, hogy az ego dokumentum, mint szemléletmódot hordozó fogalom erősítheti a személyiséget egészben látó, történeti, kulturális és társadalmi összefüggésekbe ágyazó megközelítést. Ahogyan az ego dokumentumok a történész számára a legszemélyesebb közelségbe hozzák a vizsgálat tárgyát, úgy a pszichológus számára is közelségbe hozhatják

azokat a tényezőket és szempontokat, melyek egy adott kor és társadalmi közeg kontextusát jelentik az egyén számára. A pszichológia tárgyánál és hagyományainál fogva nem a történelmi – politikai kor kontextusát keresi a személyes dokumentumokban. Eközben hajlamos elfeledni, hogy az ego, a személyiség, csoportok és a társadalom pszichológiájának alakulása nem csak társadalmi - kulturális, hanem egyben idői - történelmi folyamat is. A személyes dokumentumokban megfogalmazódó érzések, értékek és gondolatok, az egyén önmagára és a külvilágra vonatkozó megnyilvánulásai nem pusztán szubjektív lenyomatok, hanem egyben az adott kor kifejeződései is. Az ember nem a történelem vagy a társadalom „produktumaként” értelmezendő a pszichológia számára, hanem mint korának viszonyaiból építkező és azokra visszaható ágens.

Az ego-dokumentum fogalmát a történészek azért fogadták be, mert úgy gondolták, hogy a történelem megismerését segíti, ha a cselekvő – tapasztaló – értelmező egyént, mint a történelem ágensét közelítik meg. A történészek számára a fogalom segítette a lelki jelenségek történeti folyamatokban játszott szerepének megismerését. A pszichológusok számára a fogalom hasznos lehet, ha a benne rejlő szemléletmód erősíti a történeti folyamatok lelki jelenségekben betöltött szerepének megismerését, az ember, mint történetileg beágyazott cselekvő – tapasztaló – értelmező ágens megértését.

Felhasznált irodalom

- Botond Ágnes (2006). *Pszichohistória*. In: *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Szerk.: Bódy Zsombor és Ö. Kovács József. Osiris, 2006. 539–563.
- Dekker, R. (2002). Jacques Presser's Heritage: Egodocuments in the Study of History. *Memoria y Civilización* 5, 13–37.
- Erdős Zoltán (2014). A történeti pszichológia a magyar történettudományban. *Fons*, 21(4). 389-430.
- Fulbrook, M. and Rublack, U. (2010). In Relation: The 'Social Self' and Ego-Documents *German History*, 28 (3), 263–272.
- Gergen, K. J. (1998) Bevezetés a történeti szociálpszichológiába. In Hunyady Gy. (szerk.) *Történeti és politikai pszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 67-89.

- Gyáni Gábor Az ego-dokumentumok történetírói haszna. *Bárka* 2019/2. sz. Online: <http://www.barkaonline.hu/esszek-tanulmanyok/6719-az-ego-dokumentumok-tortenetiroi-haszna>
- Kőváry Zoltán (2011). A pszichobiográfia mint módszer. Az élettörténet-elemzés reneszánsza: új perspektívák a sze-mélyiség- és kreativitás-kutatásban. *Alkalmazott Pszichológia*, 4. sz. 65–92. p.
- Kiss Zsuzsanna (2011). *A történeti pszichológia elmélete, és gyakorlatának lehetőségei a nemzetiszocializmus példáján.* (Doktori disszertáció) Pécs.
- Lányi Gusztáv (1985). Élettörténet és történelmi szociálpszichológia. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 42(1), 60–70.
- Lányi Gusztáv (1988). Mi a történelmi szociálpszichológia? Bevezetés egy történelmi szociálpszichológiai elemzéshez. *Pszichológia*, 8(1). 123–135.
- van der Wal, M. J., és Rutten, G. (Eds.). (2013). *Touching the past: Studies in the historical sociolinguistics of ego-documents* (Vol. 1). John Benjamins Publishing.